

Antoni FERRANDO FRANCÈS, *Aportacions a l'estudi del català literari medieval*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I 2018, 435 p.

En aquest volum l'autor recull onze treballs seus publicats entre 1989 i 2016. Apareguts «en mitjans molt diversos, alguns digitals, i no tots ... fàcils de localitzar», han estat seleccionats amb un criteri comú: «se centren en la producció literària catalana del segle XV» (12). Atès que els autors i les obres seleccionades són Ausiàs March, *Curial e Güelfa*, *Tirant lo Blanch*, *El misteri d'Elx*, Corella i la *Vita Christi* d'Isabel de Villena, ja està entès que l'obra és mou exclusivament en l'òrbita valenciana. Així el títol de l'aplec no pot ésser més encertat, perquè el segle xv valencià, com tothom sap, és el gran segle de la poesia i de la novel·la catalana clàssiques. L'obra és dedicada a Germà Colón, mestre que Ferrando considera «exemplar», al costat del malaguanyat Sanchis Guarner. Aquests dos noms formen el duumvirat que a València ha mantingut ben alt en temps difícils i ha transmès l'interès per la recerca sobre el continu històric i filològic catalano-valencià, a part d'altres mestratges ètico-polítics i al costat d'altres noms que ara no ve a tomb d'esmentar. Ferrando, a més, ha concebut aquest volum com «un complement de la selecció d'articles que Colón edità sota el títol *Els escriptors valencians del segle xv*, on apareixen estudis dedicats a fra Vicent Ferrer, a Ausiàs March, a Jaume Roig, al *Tirant* i a la *Vita Christi* de sor Isabel de Villena» (12). Es tracta, doncs, d'una selecció clarament discipular, amb el propòsit intencionat de continuar i perllongar les mateixes línies de recerca de la generació anterior, aportant-hi, al seu torn, les novetats indispensables.

Des d'aquest anuari sempre ha estat prestada atenció a volums com el que ara ens ocupa.³ En el nostre domini no són ni molt freqüents ni infreqüents del tot. No creuríem equivocar-nos si afirmem que d'ençà dels anys vuitanta del segle passat aquests volums han tendit a proliferar, a voltes amb una ambició tan digna de lloança com plena de dificultats per rematar-la. Constitueixen un principi rudimentari de *corpus eruditorum* d'una utilitat ben demostrada pels qui en més d'un moment donat els hem fets servir. A ningú no han passat per alt la importància dels vint volums de l'obra completa de Miquel Batllori publicats a València per 3i4 (1993-2004). Per no parlar, en un altre ordre de coses, de l'edició de l'obra completa de Vicens i Vives, hi ha hagut altres iniciatives, de les quals només voldríem esmentar les principals que toquen matèries com la del volums que ens ocupa. Les Publicacions de l'Abadia de Montserrat van publicar les obres de Jordi Rubió i Balaguer en catorze volums (1984-2004). Per iniciativa de les mateixes Publicacions i de Curial Edicions Catalanes s'han publicat les obres completes de Miquel Coll i Alentorn en cinc volums (1992-1993). Per desgràcia, les obres completes d'A. M. Mundó, previstes pels mateixos editors, no han pogut passar del volum primer (1998). A Andorra, Joan Riera i Simó va recopilar l'obra completa de Joan Pujol i Tubau (1984). S'han publicat volums amb treballs dispersos d'Agustí Duran i Sanpere (1973), Francesc de Borja Moll (1982), Pere Bohigas (1982 i 1985), Marçal Olivari (1991), Ramon Aramon i Serra (1999), Modest Prats (2009) i els articles de temàtica lul·liana de Pring-Mill (1991). I ens aturem aquí, en aquests noms de primera fila de la tradició investigadora catalana, bo i essent conscients que la llista és molt més extensa si havia d'ésser exhaustiva.

3. Cf. *ATCA*, I (1982), 295-298; X (1991), 407-412; XI (1992), 480-482; XVIII (1999), 815-816; XXXI (2014-2016), 956-961.

En aquest moviment recopilatori hi havia una voluntat explícita de relligar les generacions que van ser protagonistes de la Transició amb l'obra d'aquells que havien viscut sota les institucions republicanes. I el neguit que els resultats obtinguts per les primeres generacions de l'IEC no fos ignorat en la nova cultura del moment històric que tocava de viure. Donada la complexitat del moment i els tributs que s'han hagut de pagar a la inexperiència política de les generacions de la Transició, no fou possible engegar un moviment potent a favor de la constitució d'un «Corpus eruditorum» sistemàtic i no esporàdic, que hauria pogut aplegar obres completes, reculls d'obra dispersa i bibliografia dels erudits catalans i catalanòfils, dins una cronologia que seria el primer dels problemes a resoldre d'aquest *corpus*.

Avui la irrupció de les noves tecnologies facilita i en certa manera obliga a orientar millor les necessitats bibliogràfiques dins el camp de la catalanística. Com sempre, d'altres s'han avançat en aquest domini. Si això és negatiu, també és una invitació a no perdre el temps en coses petites i a proposar programes ambiciosos, amb efectes multiplicadors previsiblement estimulants.

En l'àmbit catalanòfon no disposem encara d'un repositori del tipus «Gallica» o «Hispana», per citar els més pròxims —i prou diferents entre ells—. Sense cap ganes de pontificar sobre què caldria que féssim els catalans, és evident que hi ha un camp obert en el qual l'IEC pot concórrer de manera total i transversal: la senyalització de tot allò que des del punt de vista de les ciències i de les humanitats s'ha produït a Catalunya al llarg del temps —dins la cronologia problemàtica suara al·ludida—.

Com que estem convençuts que un dia aquest programa serà una exigència científica i/o política ineludible, ara toca assenyalar el volum d'Antoni Ferrando que ens ocupa com un dels que prefiguren en miniatura el que hauria d'ésser aquest programa. És un volum seleccionat per l'autor, posat al dia bibliogràficament i per al qual ha «reescrit i actualitzat no poques seccions de tots els articles» (13). La selecció operada per Ferrando és una revisió, imposada gairebé sempre pel progrés de la recerca entre el moment de la primera redacció d'un treball seu i la revisió que ara n'ha fet. En alguns d'aquests progressos Ferrando hi ha tingut art i part, com és ara la tesi d'Abel Soler sobre l'autor del *Curial*. Això explica, en part, perquè en el volum hi ha tres articles de Ferrando sobre el *Curial*, amb exclusió d'aquells on ell mateix havia proposat i discutit autories concretes. Els articles seleccionats abonen directament la futura tesi de Soler, en insistir en el color inequívocament italià de l'ambient de la novel·la, en l'originalitat estilística i constructiva de l'obra, en la influència rebuda de Boccaccio, en el caràcter occidentalitzant de la llengua i en la perspectiva italiana i de la Corona d'Aragó on se situa l'autor.

Altres articles, com el primer que obre el volum, consagrat a la construcció de la norma lingüística de la Cancelleria, parteix de l'estudi, concebut per Ferrando mateix, de Mateu Rodrigo Lizondo sobre una selecció de textos cancellerescos aplegada pel malaguanyat Jaume Riera i Sans, publicat el 2013. En poques pàgines Ferrando aconsegueix situar el tema en una perspectiva historicolingüística que fins ara només havia estat assajada en part, aterrant tòpics desenvolupats des dels temps d'Alfons Par i Martí de Riquer. La periodització històrica de la prosa cancelleresca, la seva formació un punt artificial mitjançant aportacions de tota l'àrea lingüística i la influència que va tenir en la literatura queden matisades amb ponderació. Al mateix temps Ferrando fa emergir altres elements paral·lels a la prosa administrativa que també van influir en la llengua literària dels segles XIV i XV.

La discussió sobre qui és el Martorell autor del *Tirant* projecta el volum de Ferrando cap a la generació d'investigadors que desenvolupen la història literària menant investi-

gacions paral·leles de caràcter històric. Aquest aspecte és essencial per a anar guanyant idees clares sobre la funció i el rol social que ha tingut la literatura catalana al llarg de la seva història. La comprensió —no dic el valor— d'una obra literària guanya a mesura que es coneixen millor el seu autor, el seu context, el seu públic. Aquesta forma d'emprendre la història literària obre problemes metodològics nous i es presta molt més a la discussió que la pura consideració estètica de l'obra literària, perquè també obre molt més les portes al possible error i a la interpretació sense control. En l'aspecte purament lingüístic és obvi que per a aquestes investigacions es necessiten bases de dades lèxiques fiables, que allunyin l'investigador de les apreciacions aproximades. Quan avui es discuteix qui és o pot ésser l'autor del *Curial* o del *Tirant*, la qüestió de les preferències i procedències lèxiques ha de resoldre's mitjançant estadístiques objectives, generadores de consensos gairebé automàtics. Només sobre algunes bases segures, en aquest cas les lingüístiques, és possible arribar a consensos amplis en aquells aspectes històrics que mai no són reductibles a dades estadístiques, i resten sempre subjectes a la ponderació d'uns elements sobre uns altres. A part, és clar, dels errors, de les confusions, dels prejudicis i dels malentesos, és a dir, tots els paranys de la subjectivitat.

La investigació històrica ha donat resultats esplèndids en el cas de Corella, del qual Ferrando esbossa un quadre molt coherent. Corella és al centre de la vida social i literària valenciana del seu temps. Malauradament la vida i l'activitat de Corella s'estronquen quan la Inquisició del rei Catòlic sumeix la societat valenciana en un ambient «de repressió política, espoli econòmic i de censura ideològica» (327-328). Sobre aquest teló de fons, Ferrando desgrana tot el segle XV valencià, demostrant el rol central que hi juga Corella, amb final infeliç. D'aquest final en té menys la culpa la seva producció artitzada que no pas el fet que a partir des anys vuitanta del 400 la funció «classista» de la llengua «va començar a ésser exercida per la nova llengua àulica» (327).

En contrast amb el cas Corella, Ferrando demostra que la *Vita Christi* d'Isabel de Villena va tenir la sort d'ésser retocada i millorada per un anònim mestre en teologia de cara a la seva edició de Barcelona el 1527. Uns anys abans, el 1513, *Lo Quart del Cartoixà* de Corella havia estat reeditat sense canvis. L'obra de Villena, en canvi, era perfeccionada des del punt de vista gramatical «amb una competència i amb un gust ben remarcables» (399).

Un altre terme que queda pràcticament resolt, després de l'enquesta corresponent —vulgar, llengua, romanç, prosa, vulgar valencià, valenciana llengua, prosa catalana, llengua materna, etc.— és el de la «valenciana prosa». Ni es refereix a una determinat estil, ni a una llengua diferenciada, sinó que és «una forma cultista de dir *llengua valenciana*» (357).

El darrer treball, relativament antic (2000), sobre *El paper dels primers editors (1473-1523) en la fixació del català modern* aporta conclusions de dos colors. D'una banda, la impremta ennobleix el català modernitzant-lo i transmetent «uns models de llengua cultes al llarg de segles de decadència política i literària ... la situació del català resulta singular en l'Europa moderna, ja que, a determinats nivells, reeixí a sobreviure com a llengua de cultura malgrat haver-se vist privat de la possibilitat de transformar-se en una llengua 'nacional'» (433). Al mateix temps, la impremta confirmà els particularismes onomàstics de la llengua, ja ben consolidats abans de la seva aparició. En contrast amb això, «la impremta va tenir un paper lingüísticament integrador, ja que, en esdevenir vehicle dels criteris dels humanistes, contribuï a potenciar solucions unitàries, i, en recórrer al llemosinisme onomàstic —invent purament llibresc—, no

feu sinó posar en evidència la unitat cultural d'uns regnes provincialitzats pels atzars de la història» (*ib.*).

En resum, les aportacions de Ferrando a la història de la literatura catalana medieval recollides en aquest llibre confirmen la orientació cada vegada més indiscutible cap al conreu de la història *tout court* al costat de la investigació de la història literària. La orientació és tan més útil com més complexos són els camps històrics cridats a enquesta. També posa l'historiador de la literatura en un camp sembrat de pedres girelles, que el poden menar a apreciacions incorrectes o precipitades. En tot cas, augmenta la responsabilitat intel·lectual de l'investigador i l'obliga a anar amb peus de plom i a sospesar bé els resultats del seu treball, sobretot quan les enquestes documentals no són definitives i cal donar pas a les enquestes indiciàries.

Des d'un punt de vista més pròxim a Ferrando, cal dir que el volum posa de manifest la seva decisió de seguir actiu en algunes de les qüestions polèmiques actualment en curs sobre el *Tirant* i el *Curial*. En la mesura que les polèmiques tenen a vegades moments d'una certa vivor, alguns podran veure en aquest volum la defensa de punts de vista que consideraran erronis. A un lector allunyat, si no de les polèmiques sí de llur vivor, el volum li causa la impressió que les tesis que defensa Ferrando i la manera de defensar-les provenen d'una meditació madura i serena dels problemes, i que la polèmica que puguin provocar s'hauria de menar en les mateixes coordenades aními-ques. Sobretot perquè la polèmica indica un estat col·lectiu de tensió intel·lectual i, per tant, un escriu d'estímul a seguir treballant.

Jaume de PUIG OLIVER
Institut d'Estudis Catalans

Història moral de Catalunya. Llibre segon de la Historia cathalana. Pere Gil i Estalella. A cura de Rodolfo Galdeano Carretero, Barcelona, IEC 2017, 560 p.

Com a membre de la institució que es fa responsable de l'edició d'aquesta obra, no crec que sigui possible començar-ne una revisió crítica sense expressar d'antuvi la satisfacció de poder-ho fer. Des dels seus inicis, l'IEC es va donar el programa de fer recular tan com fos possible la ignorància sobre els homes i les coses de Catalunya. La primera generació de l'IEC assumia una tasca gegantina, en la mesura que des del segle XVI endavant les realitats catalanes es van veure abocades a un procés de substitució, l'instrument principal del qual fou el desmemoriament col·lectiu. Una capa d'oblit induït —mesures dràstiques oportunes incloses— i una altra capa d'oblit passiu i connivent van submergir el país en el que s'ha anomenat la «Decadència», contrarestada a mitjan segle XIX per la «Renaixença». Encara que aquest esquema sigui excessivament simple, calia evocar-lo per a subratllar que un dels homes de la Catalunya moderna sobre el qual pesava fins fa ben poc la capa d'oblit era el jesuïta Pere Gil i Estalella (1550-1622). Avui aquest oblit ha quedat definitivament esvaït per obra i gràcia del llibre de Galdeano Carretero, tal com intentarem posar en relleu. Per això calia subratllar també al lindar mateix del nostre raonament que aquest llibre és una altra de les moltes banderes que l'IEC va avançant en la seva lluita contra la ignorància de les realitats catalanes entre els catalans i arreu.

El poc interès suscitat a Catalunya per la figura de Pere Gil el declaren dos fets: a) La seva obra ha romàs inèdita fins fa ben poc. b) Els estudis que hom li ha dedicat